

REMISSYTTRANDE

Datum: 2015-06-09

Dnr: MIUN 2015/593

Regeringskansliet
Kulturdepartementet
Enheten för kulturarv
Christina Nylén
Drottninggatan 16
103 33 Stockholm

**Mittuniversitetets yttranden angående Remiss avseende
Riksantikvarieämbetets rapport om Farokonventionen –
Europarådets ramkonvention om kulturarvets samhälleliga värde
(Ku2014/591/KA)**

Sammanfattning

Mittuniversitetet ser många goda intentioner i den så kallade Farokonventionen liksom i de möjliga positiva effekter som Riksantikvarieämbetet lyfter fram. Emellertid menar Mittuniversitetet att när fördelar med att ratificera konventionen ställs mot riskerna med det samma överväger de senare i styrka. Riksantikvarieämbetet lyfter fram nästan samtliga de invändningar som Mittuniversitetet ser men väjer i rapporten för att sammanlänka de enskilda invändningarna och se hur de förstärker varandra och tecknar ett tydligt framträdande mönster. När konventionens olika delar går igenom framträder en helhetsbild där undergrävandet av kulturarvsområdets egenvärde leder till att kulturarvet reduceras till att utgöra ett ekonomiskt kapital. Detta döljs i termer av paradigmskifte, individens företrädare framför gruppen, formuleringar om kulturarvet som lösning på alla svåra konflikter i samhället kopplade till komplicerade tvistegrunder som religion och historia.

Farokonventionen framstår som ett tidspräglad dokument och i det avseendet inte leva upp till de ambitioner om hållbarhet som den i sitt innehåll försöker definiera för kulturarvet. Den starka hållbarhetens paradigm understryker vikten av att vetenskapen eller akademikerna, personer med ämbetsansvar, politiker etc. har förmåga och kraft att höja blicken över nuvarande ekonomiska teorier och handlingsmönster i de beslut och avvägningar som tar ansvar för framtida

generationer och deras välfärd. Detta ligger långt ifrån de Heritage communities som utgör konventionens förslag om konkretisering av kulturarvsansvaret.

Mittuniversitetet menar att alla de skäl som anges för ett ratificerande av konventionen, internationell samverkan, stöd till länder med starka spänningar och historia av inre konflikter i arbetet med att överbrygga motsättningar och främja och bejaka mångfald, liksom vad gäller kulturarvsarbetet i Sverige med höjda ambitioner på ökad medborgerlig delaktighet har lika stora förutsättningar att genomföras utan ett ratificerande av konventionen. Ett ratificerande skulle däremot öka riskerna för kulturarvets utarmning. Därför förordar Mittuniversitetet att Sverige inte ratificerar Farokonventionen.

Mittuniversitetets utvecklade yttrande angående Riksantikvarieämbetets rapport om Farokonventionen, en utvecklad argumentation

Mittuniversitetet instämmer i långa stycken med Riksantikvarieämbetets rapport beträffande ratificering av Farokonventionen, såväl vad gäller de positiva effekter som Riksantikvarieämbetet ser med konventionen som beträffande de negativa konsekvenser eller risker som ligger i en ratificering av konventionen. Dock kommer Mittuniversitetet inte till samma slutsats vad gäller den rekommendation till beslut som Riksantikvarieämbetets rapport landar i. Skälen för vår avvikande uppfattning redovisas i det följande. Mittuniversitetet vill dock understryka att vi i samstämmighet med så väl Farokonventionen som Riksantikvarieämbetets rapport ser att det finns potential för att kulturarv kan utgöra en resurs för såväl social- som ekonomisk hållbarhet. Likaså ser vi den höga ambition som konventionen ger uttryck för vad gäller kulturarvets bidrag såväl i en fredsskapande process som i arbetet med att förebygga konflikter.

Mittuniversitetets argumentation lyder som följer:

Kulturarvet som resurs för socialt hållbar utveckling

En markant svaghet som även Riksantikvarieämbetet pekar på i sin rapport är att Farokonventionen vad gäller flera centrala begrepp håller sig med vaga och inte särskilt utförliga definitioner av centrala begrepp. Detta gäller inte minst definitionen av kulturarv. Det påpekas i rapporten att den definition som kommer till uttryck uttolkas som den bredaste definition som presenterats. Den blir därmed också den vagaste och kanske till och med skulle man kunna ställa frågan om det är kulturarvsbegreppet som definieras eller om det är något annat. Att kulturarv inte är något statiskt utan i ständig förändring, inte minst genom att det kontinuerligt över tid adderas nya inslag är i sig inte något nytt eller anmärkningsvärt. Ambitionen att involvera allmänheten i större utsträckning än tidigare att såväl ta del av kulturarv som att vara med i diskussionen och uttolkningen av kulturarv och dess länkning till nutid och framtidshorisonten,

eller om man så vill didaktiseringen av kulturarvet, är också viktiga ingredienser i en definition av kulturarvsbegreppet. Konventionen markerar också att kulturarvet skall knytas till samhällsnytta. Riksantikvarieämbetets rapport lyfter fram detta nyttoperspektiv såsom något nytt och kontrasterande mot tidigare förhållningssätt, som endast påstås ha haft fokus på ett bevarandeperspektiv. Här menar Mittuniversitetet att rapportens analys och diskussion är alltför grund. Vad som egentligen ges uttryck för i Riksantikvarieämbetets rapport är att man genom att inte föra diskussionen om kulturarv och den nytta som det tidigare bidragit med i samhället helt enkelt underkänner att något sådant funnits tidigare. I förbigående anmärks att kulturarvet inte skall fränkännas ett värde i sig, vilket kan tolkas som att det med tidigare definitioner också tillerkänns viss nytta. Samtidigt är det uppenbart att den nyttan varit otillräcklig eller för svår att mäta i konkreta ekonomiska och sociala avtryck som kan mätas med tydliga indikatorer. Mittuniversitetets mening är att kulturarvets ekonomiska och sociala nytta är av en sådan karaktär att det inte låter sig mätas med enkla modeller och framför allt inte i korta tidsperspektiv. Man skulle rent av kunna gå längre än så och ifrågasätta om nyttobegreppet, med dess konnotationer ens är lämpligt att använda för att utvärdera kulturarvets värde.

Den vida definition av kulturarvet och den roll som konventionen menar att kulturarvet kan ha i samhället landar också, på grund av den vaga begreppsdefinitionen i att detta till sist anses omfatta så gott som allt och kan man tillägga därmed inget. Den starka potential som Europarådet tillskriver konventionen som instrument för att få en levande och konfliktdämpande dialog med fokus på förståelse, respekt och mångfald svarar emot den laddning som ligger i att hantera mångfalden i våra alltmer sammansatta samhällen. Här väjer man för att ta upp och diskutera den mycket komplexa problematik som skapandet av en sådan reell dialog utgör. Konventionen och skapandet av Heritage Communities förväntas lite naivt utgöra lösningen på detta.

Konventionen har också andra definitionsproblem vad gäller kulturarvet och vad det skall svara emot. Man underkänner å ena sidan dess tidigare roll i stärkandet av nationella eller andra gruppstillhörigheter å andra sidan har man inga problem med att lyfta fram ambitionen med att skapa ett nytt gemensamt kulturarv för Europa. Argumentationens inkonsekvens ligger i att det man för fram till syvende och sidst endast handlar om att flytta den nationella nivån till en Europeisk, att försvaga kulturarvets identitetsskapande kraft på den nationella nivån för att istället låta det tjäna syftet att bygga en Europeisk identitet. Det är förvånande att Riksantikvarieämbetet inte tydligare problematiserar den fara som ligger i att, även om man kan legitimera en sådan process med viljan att överbrygga och förhindra ett upprepanande av Europas våldsamma förflutna med dess otaliga inre konflikter, så flyttar man ju endast den potentiella konfliktytan till en annan nivå, där vi kan förvänta oss att

kulturarvet kan komma att användas och legitimera nya konflikter på en internationell arena, oavsett konventionens ambitioner.

Humanistiskt värde och ekonomisk tillväxtfaktor

Som direkt följd av att kulturarvet ges en definition som knyter an till samhällsnytta följer också att konventionen behandlar hur kulturarvet kan komma till nytta som ekonomiskt kapital. Även här menar Mittuniversitetet att Riksantikvarieämbetets rapport undviker att diskutera vad som borde varit självklara frågor som till exempel huruvida kulturarvet alls skall ses som ekonomiskt kapital eller varför man skulle underkasta kulturarvet en sådan bestämning. I förlängningen av ett ratificerande av Farokonventionen ligger en legitimisering av ett ekonomiserande synsätt som tveklöst kommer att innebära att kulturarvets humanistiska värde, eller låt oss kalla det värde som eget område går förlorat. Vad som ligger i Farokonventions riktning är kulturarvsområdets fullständiga kapitulation inför New Public Management och ekonomistyrning, samt en öppning för politiker att undandra sig ansvaret för kulturarvet. Det kortsiktiga ekonomiska tänkandet riskerar att bli dominerande över de mer svårsmätbara värden och betydelser som kulturarvet har för människors identitet, samhällsbyggande och dess möjlighet att verka för integration och samförstånd över nations och kulturgränser. Det blir alldeles uppenbart att en ratificering av konventionen öppnar vägen för ett instrumentellt synsätt som innebär att kultur endast ges utrymme i utvecklandet av andra sektorer, men fränkänns ett egenvärde. En sådan utveckling ser Mittuniversitetet inte som önskvärd, inte minst för att det undergräver den hållbarhetsaspekt som konventionen för övrigt på andra sätt håller så högt.

I farans riktning ligger också att när kulturarvet ekonomiseras så kommer också att följa en privatisering. Detta reser frågor om ansvar för att värdefulla miljöer och material bevaras för forskning som kan bidra till en ökad förståelse av så väl oss som människor, kulturskapare och samhällsbyggare som vårt samhälles utveckling. Frågor om urval och värderingar liksom tillgänglighet lämnas blottade för att styras av ekonomiska vinningar mer än genomtänkta strategiska överväganden. Riksantikvarieämbetet konstaterar att konventionen är ett tidsdokument. Mittuniversitetet instämmer i detta, inte bara vad gäller avspeglingen av vår tids doktriner om ekonomins dominans över andra områden utan också vad gäller andra grundtankar i konventionen.

Paradigmskifte på kulturarvsområdet

I konsekvensanalysen används begreppet paradigmskifte av Riksantikvarieämbetets rapportskrivare. Valet av detta begrepp syftar på att Farokonventionen uppfattas flytta fokus från olika kollektivs rätt till sitt kulturarv till individens rätt att uttolla och välja förankring i kulturarv liksom rätten att definiera och engagera sig i och för kulturarv. Konventionen ansluter i

detta till vad som ses som ett arv från deklarationen om de mänskliga rättigheterna, tanken om individens valfrihet som i konventionen överordnas "kulturers" eller grupperns rättigheter. Det finns onekligen sympatiska uttolkningar i ett sådant perspektiv. Emellertid riskerar en alltför långtgående postmodernistisk hållning att också i detta avseende leda till en långtgående splittring eller kanske snarare fragmentarisering vad gäller kulturarvet. I sin extrema form leder hävdandet av varje individs rätt att uttolka och påverka kulturarvets innehåll till en splittring som på sikt löser upp allt vad kulturarv heter. Genom en långtgående individualisering förlorar kulturarvet de funktioner som konventionen i andra delar lyfter fram som kulturarvets styrka, nämligen den att skapa gemenskap, bidra till identitet och överbrygga konflikter. I detta sammanhang framträder också tydligt ett överordnat syfte med konventionen, att underordna kulturarvet syftet att bryta den nationella nivåns formerande av kulturgemenskap för ett nationsövergripande europeiskt projekt. Som Riksantikvarieämbetets rapport förtjänstfullt påpekar blir konventionen i detta stycke otydlig, mångtydig och rent av självmotsägande. Exempel på detta är att konventionen vill foga samman ambitioner att dels driva individperspektivet samtidigt som man knyter an till Unescos kulturbegrepp som ser kulturarv som gruppsspecifikt. Detta kommer inte minst till uttryck i konstruktionen av Heritage communities, där individens möjlighet att påverka går via att de samordnar sig i grupper. Av detta följer att individens rätt till uttolkning och formande av kulturarvet kommer att vara beroende av position i gruppen, kanske ekonomisk styrka eller hur väl man behärskar att göra sin röst hörd i en organisation. Konventionen försöker att väva samman det individuella och kollektiva ansvaret gentemot kulturarvet, dock utan att övertyga. Å andra sidan ger konventionen inget stöd för stater att skydda utpekade grupperns kulturella rättigheter, i extremfallet renskötande samers rätt att upprätthålla det kulturarv som i generationer varit en del av vårt samhälle. Ytterst skulle som en effekt av konventionens ideologiska förankring ett scenario kunna uppstå där renskötandet inte längre tillmäts värde som kulturarv. Ekonomi, i kombination med att svara mot framtid och föränderlighet i samhället kan leda till att samhällsförändringen åsidosätter det kulturella värdet av bevarandet av renskötselkulturen i vårt land, dess långa historia och tradition till trots. Rapporten förhåller sig märkligt sval i förhållandet till sådan värden. Mot detta skulle kunna invändas att ett Heritage community skulle kunna träda in och skydda detta värde. Emellertid finns inget som hindrar att individer, organiserade grupper infiltrerar en sådan community och med detta ändrar dess kulturella uttolkning och ambition.

Ett annat exempel på konventionens inbyggda självmotsägelser är att konventionen, sina goda föresatser till trots, likväl talar om möten mellan kulturer, vilket erkänner en slags existens av grupperns kulturarv som träder i

möte med andra grupper. Detta leder osökt tankarna till att konventionen inte tankemässigt är i färdigt format.

I den mån man skall föra in en diskussion om paradigmskifte i kombination med en strävan efter hållbarhet kan det vara intressant att påminna sig att de två paradigms som står mot varandra när det gäller just hållbarhet, kan tecknas som två olika grenar. Den svaga hållbarhetens paradigm sätter nuvarande generation och ekonomisk tillväxt i centrum när avvägningar skall göras och beslut tas. Det andra paradigmet är stark hållbarhet. Detta paradigm understryker vikten av att vetenskapen eller akademikerna, personer med ämbetsansvar, politiker etc. har förmåga och kraft att höja blicken över nuvarande ekonomiska teorier och handlingsmönster i de beslut och avvägningar som tar ansvar för framtida generationer och deras välfärd.

Farokonventionen ur ett demokratiperspektiv

Farokonventionens modell för individens möjlighet att delta i kulturarvsprocesser är att detta skall ske genom upprättandet av så kallade Heritage communities. Idealmodellen är att i dessa communities skall experter och lekmän liksom representanter för samhällets övriga sektorer mötas och samarbeta för det offentliga bästa. Detta framställs och uttolkas också i Riksantikvarieämbetets rapport som en demokratisering av kulturarvet. Mittuniversitetets mening är dock att det råder allt för många oklarheter och svagheter i skrivningarna om Heritage communities för att demokratiseringsmålet skall uppnås. Snarare framstår riskerna som uppenbara att demokratin sätts ur spel då ekonomiskt starka grupper eller extrema grupperingar kan utnyttja dessa communities för sina specifika intressen. Heritage communities skall som konventionen skriver fram dem överta statens ansvar för kulturarvet såväl att definiera som att förvalta, vilket vi ser som en uppenbar risk för att särintressen kan komma att utnyttja dessa communities som bas för att legitimera verksamheter genom att hänvisa till sina egna uttolkningar av kulturarv och tradition. Faran för detta är uppenbar då Heritage communities uppenbarligen konstituerar sig själva och ger sig auktorisation att verka för kulturarv liksom spridandet av dess tolkning. Än värre i det sammanhanget blir det när experternas uttolkningar och bedömningar, som skulle kunna bidra med en problematiserande historiesyn och därmed främja just mångfald och demokrati, jämföras med allmänna utsagor och villfarelser. Detta förhållningssätt andas ett förakt för kunskap och vetenskap och utgör en fara för demokratin och står som vi just konstaterat i motsats till vad som utgör paradigmet för stark hållbarhet. Konventionen drar sig inte heller för att peka ut vad forskarna inom kulturarvsfältet skall ägna sin forskning åt. Den skall i huvudsak ägnas åt att studera på vilket sätt kulturarvet kan utgöra en resurs för att stärka identitet. Forskning om kulturarv eller forskning baserat på kulturarvsmaterial och miljöer har en betydligt vidare problemflora än den

identitetsorienterade forskningen. Om kulturarvet skall kunna axla det ansvar som konventionen vill tillmäta det, krävs att forskningen fortsatt står fri, inte minst vad gäller att formulera forskningsfrågorna.

Genom den föreslagna modellen stärks ekonomins makt över kulturarvet och genom att underkänna värdet av kulturarvsforskarnas kunskaper, genom att göra dem till en individuell röst bland alla andra inom ett Heritage community förlorar kulturarvsområdet sitt egenvärde och vägen ligger öppen för att kulturarvet endast har legitimitet om det är till nytta för andra samhällsområden.

Det finns ett uppenbart mönster i konventionens olika delaspekter där undergrävandet av kulturarvsområdets värde i sig själv leder till att kulturarvet reduceras till att utgöra ett ekonomiskt kapital. Detta döljs i termer av paradigmskifte, individens företräde framför gruppen, formuleringar om kulturarvet som lösning på alla svåra konflikter i samhället kopplade till komplicerade tvistegrunder som religion och historia. Farokonventionen framstår som ett tidspräglat dokument och i det avseendet inte leva upp till de ambitioner om hållbarhet som den i sitt innehåll försöker definiera för kulturarvet.

Föredragande och beslut

Beslut att avge detta yttrande har fattats av prorektor Mats Tinnsten efter föredragning av vice dekan Tomas Berglund, humanvetenskapliga fakulteten. Närvarande vid den slutliga handläggningen har förvaltningschef Håkan Stenström och sekreterare Lena Stenmark varit.

Mats Tinnsten
Prorektor